

Juan Goytisolo och låtsasforskningen

| av Inger Enkvist

”Forskning” kan numera vara lite vad som helst: konsultrapporter beställda av myndigheter och intresseorganisationer, eller förstaklassare som bläddrar i uppslagsböcker. Men det är värre när inte heller universiteten presterar forskning värd namnet.

ALLT FLER OMRÅDEN kallar numera sin verksamhet för forskning. Nu heter det exempelvis att lärare forskar när de utvärderar resultatet av undervisningen och att elever redan i första klass ”forskar” när de slår upp fakta. Bakom termen ”forskningsrapport” kan det dölja sig beställningsarbeten från företag och myndigheter, kanske initierade av PR-firmor, där det är klart från början vilket resultatet ska bli. Denna användning av ordet forskning undergräver anseendet också för oberoende systematiska undersökningar med noggrann källvärdering.

Tyvärr finns det exempel också inom forskarvärlden på tillvägagångssätt som inte förtjänar att kallas forskning. Avsikten med den här artikeln är inte att säga att förhållandena inom litteraturvetenskap skulle vara värre än på andra områden utan att peka på svårigheter som gäller inte bara litteraturvetenskap utan också andra humanistiska och samhällsvetenskapliga områden samt exempelvis kulturjournalistisk. De reflexioner som här följer har aktualiserats av ett längre forskningsprojekt om den spanske författaren Juan Goytisolo.

Goytisolo som offentlig person och som författare är i Spanien helt förknippad med en radikal ”image”, med det arabisk-muslimska temat och med en västkritisk inställning. Vid en djupstudie av hans skönlitterära och essäistiska produktion visar det sig dock att Goytisolo när det gäller arabisk-muslimska länder inte brukar framhålla vikten av utbildning, forskning, teknisk och ekonomisk utveckling, demokrati, mänskliga rättigheter eller önskvärdheten av ett minskat inflytande för religionen i det offentliga livet. Inte heller utmärker han sig genom att tala till förmån för kvinnors frihet och ungdomars rättigheter. Goytisolo visar sig vid närmare studium företräda vissa arabisk-muslimska intressen mot andra, i praktiken en traditionsbunden muslimsk kultur mot en modernisering. Med andra ord är han inte vänsterradikal i någon gängse betydelse.

KAN INTE?

Efter att jag läst in hela Goytisolos författarskap samt ett stort antal artiklar om hans verk, väntade mig en besvikelse, och på den besvikelsen baserar sig de kommentarer som nu följer. Få artiklar var nämligen kritiska i den bemärkelsen att artikelförfattarna tillför något till förståelsen av verket hos den som redan känner till det. Man kan fråga sig om artikelförfattarna kan, vill eller vågar ha invändningar mot författarens verk eller mot andra forskares artiklar. Sagt ännu tydligare: man kan ifrågasätta hur mycket artikelförfattarna bidrar till att föra vetandet framåt.

Forskarna kanske inte kan kritisera. Det krävs en betydande inläsning innan en forskare kan skriva en välargumenterad kritisk artikel, i synnerhet om det gäller en författare som skrivit mycket, bytt stil och blandar element från helt olika områden. Många artiklar är snarast sammanfattningar av författarens texter eller sammanställningar av vad andra forskare sagt om en bok. Inte så sällan frågar man sig efter läsningen av en artikel vad artikelförfattaren egentligen velat visa. Den hädiska tanken infinner sig att artikeln kanske är skriven för att dess författare ska kunna hänvisa till en publikation i det ”publish or perish”-system de flesta lever i.

En intressant inblick gav en studie av referenserna till Goytisolo i den kända amerikanska databasen MLA, den viktigaste för spansk litteraturvetenskap. Där framgår nämligen att de allra flesta som skrivit om Goytisolo bara publicerat en enda artikel om honom. Hur länge och hur djupt kan de då ha arbetat med temat? En annan tanke är huruvida det är meningsfullt att lägga ner enorma pengar på att katalogisera och göra elektroniskt tillgängliga stora mängder av artiklar som är av marginellt intresse. Vi har fått kvantitet och tillgänglighet mer än kvalitet. Det skulle kanske räcka med tio mycket väl underbyggda och väl skrivna artiklar om Goytisolos verk i stället för de många hundra referenserna i MLA. Efter som de bästa forskarna brukar citerar de andra forskare

som verkligen är bra och förbigå de övriga med tystnad, skulle man alltså kunna läsa bara de bästa forskarna. Svårigheten är förstås att veta vilka som är bra, något som bara specialisterna vet. Kort sagt behöver exempelvis unga studenter lärares experthjälp för att veta var de ska börja, och detta trots alla databanker.

VILL INTE?

Forskarna kanske inte vill kritisera författaren, främst därför att många bara undersöker författare vars verk de uppskattar som litterär upplevelse. Under sådana förhållanden blir vetenskapliga artiklar uppräknings- eller exempel på den studerade författarens skicklighet snarare än en kritisk granskning. Vissa forskare försöker bli vän med författaren. Man kanske inte vill kritisera författaren av ideologiska skäl, därför att man valt författaren på grund av dennes övertygelser. I det här fallet kan forskaren ha bestämt sig för att tycka att Goytisolo är en radikal författare och forskaren kan därefter känna sig djärv och "engagerad" på grund av sitt ämnesval. Genom att återge författarens åsikter gör forskaren en "insats". Arbetet kring författaren blir inte så mycket en studie över karakteristiska drag i verket utan ett framhållande av vissa drag som forskaren utgått från och från början velat framhålla.

Man kanske inte vill kritisera författaren därför att man i själva verket har valt honom eller henne på grund av någon likhet med sig själv. Det är naturligt att man söker ett forskningsområde som intresserar en, men det

finns en anmärkningsvärd aktuell tendens, nämligen den att forska på något som skulle kunna kallas en förlängning av forskarens person. I samband med Goytisolo är detta mycket tydligt, och många forskare, men även översättare och journalister, väljer aspekter på författaren utifrån sig själva.

Vid ett symposium om Goytisolo talade en estetiskt lagd forskare om landskapskildringar i en viss bok. En kvinna född i Marrakesh talade om Marrakesh i Goytisolos verk. En person av arabisk

ursprung om det arabiska temat. En marxist talade om solidaritetstemat i ett tidigt verk. En homosexuell studerade det homosexuella temat. Denna tendens kan ha en bra sida, nämligen att forskaren har en förståelse för det problem som ska undersökas, men kanske är farorna större. En fara är att det drag som intresserar forskaren får för stora proportioner. En annan är att man svårt får en öppen debatt om forskaren uppenbart identifierat sig med sitt objekt, eftersom en diskussion om objektet blir till en diskussion om forskaren. Forskaren använder med andra ord författaren som ett slags skärm för att projicera sin egen person snarare än för att klargöra något drag hos författaren. Tvärt emot nuvarande trender borde kanske forskare medvetet välja något som är annorlunda än de själva för att kunna studera det med öppna ögon.

VÅGAR INTE?

Forskarna kanske inte vågar. Man kan uttrycka samma sak genom att säga att de inte tycker att det är värt priset att vara kritisk. Det var intressant men nedslående att kunna observera de mest berömda forskarna från de stora amerikanska och engelska universiteten vid ett symposium om Goytisolos verk. Forskarna i fråga visade sig verkligen vara briljanta: intelligenta, snabba i repliken, kunniga om författarens verk, verbalt skickliga på flera språk och med väl utvecklade sociala känslspröt som gör att de blixtnsnabbt uppfattade stämningar och nyanser. En nedslående observation var att samma personer

Juan Goytisolo, nu i sjuttioårsåldern, slog igenom som socialrealistisk författare under femtio- och början av sextioalet då han bodde i Paris och umgicks i västerintellektuella kretsar. Som nästan alla spanskspråkiga författare i Paris hälsade han den kubanska revolutionen med jubel. Under sextioalets början skedde dock en omorientering när han accepterade sig själv som homosexuell och upptäckte sin dragning till arabiska män och samtidigt såg att homosexuella förföljdes i kommunistiska länder som Kuba. Han vände kommunismen ryggen, lärde sig arabiska och flyttade till Marocko,

fast han aldrig släppt kontakten med Frankrike och Spanien, där han har publicerat sitt omfångsrika författarskap. Efter den socialrealistiska perioden inledde han en fas med formexperiment, och den senaste delen av hans författarskap har utmärkts både av postmodern fragmentering och av muslimska teman. Han publicerar regelbundet debattartiklar i Spanien och Frankrike, är en välkänd offentlig person och diskuterar ofta västvärldens tillkortakommanden. Juan Goytisolo har nämnts som nobelpristagarkandidat.

var mycket medvetna om exakt vad man bör och inte bör säga för att främja sin egen karriär. De är spelare på en spelplan som är det amerikanska universitetsväsendet, och de har hela tiden sin egen plats i åtanke. Att umgås intensivt med dem väcker två frågor, nämligen varför det system inom vilket de verkar tillåter att deras briljans blir självändamål samt varför de själva accepterar att inte utträtta något verkligt viktigt med den skicklighet de med mycket arbete utvecklat.

Bara en handfull artiklar om Goytisolo är verkligt ifrågasättande. En forskare påpekar att både Goytisolos arabisk-muslimska och hans västerländska beskrivningar innehåller en stor portion uppiktade element. En marxist påpekar att Goytisolo inte är så politiskt och socialt radikal som denne velat påskina eftersom han kritiserar utvecklade men inte perfekta samhällen men inte andra som är synnerligen traditionella. En feminist påpekar att Goytisolo skriver som om kvinnor inte funnes eller åtminstone inte räknades. En homosexuell forskare antyder att Goytisolos beskrivningar av muskulösa arabiska män med väl tilltagna sexuella attribut är stereotypiserande, både etniskt och sexuellt.

Litteraturvetenskapen har under flera decennier dominerats av kulturella teorier från Frankrike och USA som lagt ideologiska aspekter på de litterära verken. Den framstående bulgarisk-franske litteraturvetaren Tzvetan Todorov har illustrerat denna situation i anekdotform i *L'homme dépaycé* (ung. Mannen som bytt land). När han på 1960-talet besökte litteraturvetenskapliga institutioner i USA, ställde man sig frågan "vad betyder den här texten?" När han kom tillbaka ett decennium senare, under den period när "reader response"-strömningen var som starkast, menade man att en text kunde betyda vad som helst, beroende på läsarens kompetens och kunskaper. Ytterligare tio år senare, när dekonstruktionen fått starkt fäste, hävdades det att alla texter var motsägelsefulla och att texter inte hade någon klart definierbar betydelse. Som Todorov påpekar, gör de två senare tankemodellerna att det blir meningslöst med såväl litteraturläsning som litteraturstudier. Todorov är bara en av flera iakttagare som menar att systematiska studier trängts undan av olika identitetsideologier.

Dekonstruktionen som teori placerar forskarna på en smickrande nivå ovanför författarna. Forskarna försöker avslöja fördomsfullhet eller motsägelser hos författarna, och inte sällan använder forskarna sin egen bakgrund för att undersöka hur författaren klarar prov i renlärighet på just det område som intresserar forskaren, till exempel tredje världen, inhemska minoriteter

eller kvinnor. Övningen verkar ofta gå ut på att forskaren ska visa sig intelligent och politiskt korrekt på författarens bekostnad. En annan trend är att studera popkulturskultur, och också där placerar sig forskarna ovanför sitt objekt. I mitt fall kom jag att hamna i en situation lik den som är typisk för dekonstruktionisterna genom att jag upptäckte motsägelser hos Goytisolo. Jag upptäckte dock också snäva infallsvinklar hos forskarkollegor.

ETISKA OCH ESTETISKA VAL

En insikt från arbetet med Goytisolos verk samt texter som publicerats om hans skrifter är alltså att inte bara författaren själv gör etiska och estetiska val utan också de litteraturvetare och kulturjournalister som skriver om hans verk. Om dessa inte sätter in verket i en vidare ram och frågar sig vad som är det mest utmärkande för en författares verk, uppstår egendomliga effekter. Enligt mitt sätt att se är det viktigaste att diskutera i sam-

band med Goytisolo hans utveckling från typisk västerländsk vänsterintellektuell till en person som attackerar västvärlden och försvarar arabisk-muslimsk tradition och mystik. Inte så få artiklar handlar emellertid inte om detta utan om drag som kanske finns i ett visst verk men är sekundära, samtidigt som de mest uppseendeväckande aspekterna inte omnämns.

Skälet bakom en snäv infallsvinkel kan vara önskan att vara så vetenskaplig som möjligt. Litteraturvetenskap, precis som andra humanistiska och samhällsvetenskapliga discipliner, visar ibland prov på mindervärdeskomplex gentemot naturvetenskap och skulle vilja bli mer "vetenskaplig". Ett sätt på vilket detta har lösts är att undersöka systematiskt någon detalj i en text som låter sig systematiseras exempelvis förekomsten av vissa språkliga former, även om undersökningen inte nämnvärt fördjupar förståelsen av texten. Med andra ord ger man upp den mänskligt meningsfulla beskrivningen för en smal och kanske ointressant undersökning som dock är metodiskt oklanderlig. Detta är inte bara ett metodval utan även ett etiskt val, i synnerhet när det gäller en författare som Goytisolo.

Vissa forskare ser mycket väl att Goytisolos berättarvärld är långt från ideologiskt oproblematiskt men samtidigt vill de inte bli inblandade i någon diskussion med politisk slagsida. Lösningen kan vara att skriva långa och språkligt väl genomarbetade texter där ifrågasättandet lindas in så omsorgsfullt att en icke-expert inte observerar det. Inför sig själva och uppmärksamma kolleger kan forskarna säga att de har påpekat aspekterna i fråga, men de slipper debatt om saken. Detta tillvägagångssätt

"Todorov är bara en av flera iakttagare som menar att systematiska studier trängts undan av olika identitetsideologier."

utmärker några av de mest prestigefyllda forskarna på området. På så sätt blir de exempel på hur forskare "estetiserar" det vetenskapliga arbetet och tävlar med de skönlitterära författarna i uppvisning av litterär stil snarare än bidrar med intellektuell analys av ett estetiskt material.

DÅLIGA FÖRKUNSKAPER

De flesta västerländska litteraturvetare eller journalister har inte förkunskaper och tar sig inte tid att studera de ämnen Goytisolo skriver om utan väljer ofta att återge författarens egna yttranden utan kommentar. Detta tillvägagångssätt är säkert vanligt men märks sällan så tydligt som när det gäller Goytisolo. Något till synes oskyldigt som att "bara" föra vidare en författares utsagor kan också ha en etisk dimension. Om en forskare eller journalist för vidare ett påstående som är vinklat, får påståendet ytterligare livslängd.

Goytisolo erbjuder ytterligare en frestelse, och det är att vissa kommentatorer kanske kan så lite om den värld han beskriver men vill ändå att något i texten ska verka komma från dem själva. De kanske då "lånar" några omdömen från Goytisolo utan att markera att de inte bygger på egna slutsatser, i tanken att han ju ändå vet så mycket mer än de själva om saken. Detta tillvägagångssätt är säkert osynligt när det gäller många andra författare men kan relativt enkelt identifieras när det gäller Goytisolo på grund av författarens speciella infallsvinklar och uttryck.

En annan frestelse är att överta författarens omdömen om sig själv. Granskaren kan tycka att ett yttrande inte kan ligga närmare källan än att komma direkt från författaren. Om forskaren eller journalisten tar över författarens yttranden utan vidare kontroll kommer författarens påstående om sitt verk, påståenden som kanske inte överensstämmer med texternas faktiska innehåll, att "upphöjas" till journalistisk eller till och med vetenskaplig utsaga. Ofta är sådan yttranden och påståenden i det stora hela riktiga men inte alltid, och det gäller just att upptäcka de fallen. Något liknande sker när inte allt som är viktigt sägs i en artikel, en recension eller en intervju. Det är granskarens uppgift att se och förstå helheten och inte bara framlägga den version som den studerade personen skulle föredra.

FORSKNING TAR TID

Om inte Goytisoloprojektet pågått under flera år, hade resultatet inte blivit det som det nu blev. Det tog ungefär ett års halvtidsarbete bara att läsa och förstå det Goytisolo skrivit och att orientera sig om forskningen om honom. Först andra året kom en fas med intensivt eget

arbete, och först under det tredje året kunde resultaten börja beskrivas. Författande av översiktsartiklar samt översättning och bearbetning av artiklar för publicering i andra länder pågick under ytterligare några år parallellt med andra aktiviteter. Med andra ord tar det tid om man vill försöka tillföra något nytt till ett kunskapsfält, dvs om man inte ska hamna i kategorin av de forskare som egentligen inte kan tillföra något därför att de inte kan sitt ämne tillräckligt djupt.

Vikten av att ha tillräckligt med tid illustreras av Goytisoloprojektet därför att författaren visade sig vara annorlunda än han först framstod. Läser man den första delen av hans författarskap samt handbokstexter framstår han huvudsakligen som en "vanlig" europeisk vänsterintellektuell. Ett närmare studium visar att hans radikala "image" lanserades i mitten av 1950-talet av det franska förlaget Gallimard som

ville föra fram en ny djärv spansk antifrankistisk författare. Sedan har både Goytisolo och hans olika förlag haft intresse av att behålla den här offentliga bilden trots att den inte är oproblematisk om man studerar innehållet i hans senare produktion. Han vårdar också själv noga sin framtoning, och eftersom få journalister har en djup kunskap om hans omfattande och motsägelsefulla verk, kan han i inte obetydlig grad påverka vad som sägs om honom. För att se att det studerade objektet är annorlunda än det utger sig för att vara, krävs tid. Forskaren ska i det här fallet inte bara upptäcka strukturer och kännetecken för ett verk utan genomskåda en av författaren själv ständigt och medvetet framhållen men delvis vilseledande bild.

Resultatet från det här projektet visar också på farorna med att allt ska gå så fort i dagens samhälle. För att bara ta ett exempel ska doktorandstudier avslutas på fyra år och snart blir det tre, när vi anpassat oss till Bolognaavtalet. Risken är att doktoranderna tar snäva ämnen eller att de väljer att forska "om sig själva". Forskning är att både kunna, vilja och våga och det innehåller estetiska men framför allt etiska val. Annars förtjänar det inte namnet forskning.

Inger Enkvist (inger.enkvist@rom.lu.se) är professor i spanska vid Lunds universitet.

Inger Enkvist – Angel Sahuquillo Arbets tvärvetenskapligt. Dialog kring ett praktiskt exempel, Lund, Studentlitteratur, 1999. (Goytisoloprojektet finansierades av Riksbankens Jubileumsfond.)
Tzvetan Todorov. L'homme dépaycé. Paris, Seuil. 1996.